

Duitsland huivert

De moord op CDU-politicus Walter Lübcke doet het ergste vrezen voor de status van naoorlogs Duitsland als humanitair en democratisch gidsland. In Dresden en Chemnitz ontluikt een neofascisme dat de stabiele armoe van Honecker idealiseert. Els de Groen over de gevaren van de 'Ostalgie'.

12

Tekst: **Els de Groen**

Bij ons thuis heetten Duitsers moffen. Mijn ouders hadden elkaar in 1939 leren kennen. Beiden waren in dienst van een Joodse familie die enkele jaren later zou worden gedeporteerd. Alleen de zoon overleefde de oorlog. Hoewel mijn vader en moeder geen verzetshelden waren, deden ze wat ze konden. Zij hielp onderduikers aan voedsel en hij, een monteur, vernielde een Duits gevechtsvliegtuig waarna hij zich schuil moest houden. Ze trouwden kort na de hongervinter die zwaar was geweest in Den Haag. Vandaar dat 'moffen'. Toch gingen ze eind jaren vijftig, voor een eerste echte vakantie, op de brommer naar Duitsland. In Remagen kreeg mijn moeder een verkeersongeval en lag weken in een Duits ziekenhuis. Het werd een kantelmoment; er waren ook *aardige* moffen!

Dat ik zonder rancunes ben opgevoed, mag blijken uit het feit dat ik Freddy

Quinn adoreerde. Zijn *Junge, komm bald wieder*' zong ik als kind hartstochtelijk mee, maar op de middelbare school was Duits mijn zwakste taal. Dat lag ook aan de leraren die het vak gelaten doceerden, zo heel anders dan collega's die Frans of Engels gaven. Engels lanceerde de popmuziek en de poëzie van de Beatles en Frans was de taal van Brel en Aznavour. Duitsland associeerde ik met vakwerkhuisen, koeienbellen en kampeervakanties. Ik zag er mijn eerste bergen en eerste watervallen, maar daarmee hield mijn kennis en die van klasgenoten op. We waren te jong om de impact van de Duits-Duitse grens te begrijpen die een miljoenenbevolking in Ossi's en Wessi's opdeelde en de mensheid in blokken. In onze onwetendheid begroeven we het woord 'mof' en koppelde we Duitsers los van hun oorlogsverleden.

Opmerkelijk is dat Duitsers dat zelf nooit hebben gedaan; de last van het verleden lijkt deel van hun identiteit. Ze zijn niet verantwoordelijk voor de wan-

Een menselijke keten tegen kernenergiecentrales: tegen nergens ter wereld bestaat zoveel draagvlak voor de energietransitie

daden van hun grootouders, maar ervaren die toch als een aansporing het nationaalsocialisme blijvend te analyseren in films en literatuur. Als Nederland op dezelfde *rücksichtslose* manier zijn verleden had onderzocht, zouden discussies over bijvoorbeeld de slavenhandel of politionele acties hier minder moeizaam verlopen. Kennis van het verleden werpt zijn licht ook vooruit. Wie de wortels van fascisme blootlegt, reageert alerter op nieuwe verschijningsvormen.

AANSPORING

Met de oprichting van de Rote Armee Fraktion in 1970 verloor het antifascisme zijn geweldloze karakter. Andreas Baader, Gudrun Ensslin en Ulrike Meinhof wilden schoon schip met het naziverleden maken door kopstukken die ontkomen waren en in het naoorlogse Duitsland verantwoordelijke functies bekleedden, koelbloedig te liquideren. Naast bomaanslagen en bankovervallen, pleegden ze vierendertig moorden. Inspiratie putten ze uit

het communisme, een leer die in de praktijk even despotisch was als het nationaalsocialisme. En even hardvochtig als het kapitalisme waartegen de RAF ook te hoop liep. Dat maakte hun optreden nog eens extra navrant. Over hun dood bestaan twijfels. De officiële lezing luidt: zelfmoord.

GUTMENSCHEN

Ik volgde het nieuws op afstand. Als studente Frans raakte ik mentaal nog verder van Duitsland verwijderd, maar met een omweg van duizenden kilometers zou ik er na dertig jaar terugkeren, ditmaal vanuit het Oosten. De Berlijnse Muur was gevallen, waarna het Oostblok verbrokkelde tot zelfstandige staten. Rusland kende ik al. Uit nieuwsgierigheid reisde ik nu door de landen van Oost-Europa. Een van de eerste boeken die ik erover schreef, werd in veel talen vertaald maar had met name in Duitsland succes. Hoofdthema: nationalisme. Na het communisme wilden Oost-Europeanen welvaart en democratie, maar ze kre-

N
I
E
K
L
I
B
U
P
R
E
D

gen armoede en chaos. De herwonnen vrijheid bleef steken in het ophemelen van vaderlandse helden en volkskunst. Je zou het de nationalistische variant op de romantiek van het communisme kunnen noemen. Wie meer dan romantiek wilde, kreeg zondebokken aangereikt: Joden, Roma en migranten om zich op af te reageren. Begin eenentwintigste eeuw zijn overal in Europa leiders aangetreden die hun falend beleid met nationalisme maskeren en dat nationalisme middels zondebokken verkopen. Mijn mandaat in het Europees Parle-

De last van het verleden lijkt deel van de Duitse identiteit

24

ment (2004-2009) heb ik vooral benut om die ontwikkeling te signaleren. Ik zat in de fractie van de Groenen, waar dikwijls Duits werd gesproken, en betrapte mezelf op een dag de Duitse taal te bezigen of ik nooit anders had gedaan. Weer een kantelmoment. Mofen waren Duitsers geworden en Duitsers werden *Gutmenschen* die in 2015 de meeste Syriërs opnamen. Duitsland had wel geen Beatles en ook geen Aznavour, maar het had diepe littekens die het land nu een voorsprong gaven. Het was gepokt en gemazeld door twee totalitaire systemen en daardoor beter in staat zich van beide los te maken en een derde weg te zoeken.

In zijn grote roman *Grand Hotel Europa* schrijft Ilja Leonard Pfeijffer over de teloorgang van het oude Europa dat bij gebrek aan toekomst zijn verleden uitvent. Maar noch de hordes toeristen noch de rechtspopulisten met hun heimwee naar vroeger kunnen het Avondland redden. Abdul, de jonge piccolo, staat model voor de vluchteling die aanspoelt op een continent waar

Chinezen het roer overnemen. Met zijn analyses en historische uitweidingen schaaft Pfeijffer zich onder schrijvers van het niveau Lion Feuchtwanger en Rogier Martin du Gard.

Europa's enige weg kan slechts naar voren leiden, met inachtneming van enkele kernvoorwaarden: verduurzaming van de economie en drastische verkleining van de inkomensverschillen. Dat zijn linkse noch rechtse thema's, het zijn instrumenten om de aarde weer leefbaar te maken en de oorzaken van migratie en oorlogen weg te nemen. Dat de Duitse Groenen 's lands tweede partij zijn geworden, is geen overwinning van links, maar de logische consequentie van het toegenomen besef dat de mens de aarde vernietigt. Ook de *Atomusstieg*, het definitief ontmantelen van alle kerncentrales, past in zulk beleid. Duitse kerncentrales zijn beduidend veiliger dan de Belgische 'scheurtjescentrales' in Doel en Tihange, maar ook Duitsers zijn niet in staat het afvalprobleem op te lossen. Kernenergie zadelt de wereld op met concentraties uranium die miljarden jaren actief blijven voor ze vervallen tot lood. Dat verklaart de *Energiewende*, het Duitse programma dat vol inzet op duurzame energie.

GEEN VOORBEELDIG LAND

Hoewel Duitsland voorbeelden geeft, is het geen voorbeeldig land. Ook in de Bondsrepubliek leven klimaatontkenners en industriële lobbyisten en roeren zich partijen als NPD en AfD, die immigranten als een bedreiging zien. In oktober 2018 ging ik naar Bremen, Berlijn en Leipzig om de Duitse vertaling van mijn essay *Voor het volk* in te leiden. In Bremen, waar in de nazitijd duikboten werden vervaardigd, wachtte me een publiek van voornamelijk antifascisten, mensen die zich teweerstellen tegen neonazi's en de herinnering aan de Holocaust met herdenkingen levend houden. Tijdens de power-point-presentatie, die ook foto's uit Rusland

De moord op CDU-politicus Walter Lübcke was een kantelmoment in de Duitse geschiedenis

bevatte, verliet opeens iemand de zaal. Toen de tweede toehoorder opstond, kon ik me niet meer voorstellen dat ook die onwel was geworden. De oorzaak van de verdwijningen (het bleef niet bij twee) was mijn kritiek op Poetin. Ik moest leren dat tegenstanders van westerse decadentie, antifascisten, het tot de verbeelding sprekende oosten krediet willen geven. Dat plaatst hen overigens wel in het vreemde gezelschap van Orbán, Le Pen en Salvini. Van nationaal-populisten, zoals Poetin was noemt. Het was een verwarrende ervaring.

In Berlijn veranderde ik van aanpak door de inleiding te beperken en meteen in debat te gaan. Wat Berlijn ook aangenaam maakte, was het massale protest tegen vreemdelingenhaat dat juist in dat weekeinde plaatsvond (13 oktober 2018). Honderdvijftigduizend jongeren, ouders met kleine kinderen, veertigers en senioren vulden de brede straten. In het ondergrondse U-Bahn station Alexanderplatz rolde een meisje een nazivlag uit, maar waagde zich niet boven. Ik reisde verder naar Leipzig, hart van de oude DDR. De buitenwijken waren naargeestig, maar het centrum was prachtig dankzij investeringen uit het Solidariteitspact en geld van rijke West-Duitsers. En juist daar zit de pijn: in naam zijn Ossi's dertig jaar geleden met West-Duitsers herenigd, in werkelijkheid echter voelen ze zich miskend en nog altijd tweederangsburgers. Weer zo'n verwarrend moment. De mensen in ons zaaltje verwoordden het nog netjes, maar elders in Vrijstaat Saksen kregen klachten een scherpere

klank. In het harde kapitalisme van na 1989 gingen bedrijven failliet, namen Polen de plaats in van Duitsers, Oekraïners soms al die van Polen, steeg de werkloosheid en trokken Duitse jongeren weg. Merkels CDU en de Groenen krijgen de schuld. 'De Heimat wordt verkwanseld, vergeven aan vluchtelingen, verraden door de elites...' Langzaam ga ik begrijpen hoe in Dresden en Chemnitz een neofascisme ontluikt dat de stabiele armoe van Honecker idealiseert. 'Ostalgie' heet de stroming.

GEPOLARISEERD KLIMAAT

Op 2 juni 2019 wordt CDU-politicus Walter Lübcke vermoord, bekend om zijn ruimhartige houding jegens vluchtelingen. Verdachte is Stephan E., wiens daad online wordt gevierd door neonazi's en extreemrechts. Het is de eerste naoorlogse politieke moord in Duitsland uit rechts-extreme motieven. Duitsland huivert. In het gepolariseerde klimaat – voor en tegen migratie – lopen de spanningen op. Eigenlijk is er sprake van een dubbele crisis. Klimaat als luchtgesteldheid lijdt onder overconsumptie door mensen die het goed hebben, terwijl het sociale klimaat te lijden heeft onder migratie van mensen die het slecht hebben. Het zijn kwesties die bij voorkeur samen opgelost moeten worden, maar dat vereist een *Wende* veel ingrijpender dan die uit 1989. ●

Els de Groen is voormalig Europarlementariër van De Groenen-fractie en auteur.